

„Ale teraz wody już nie ma, / Ni zagrody, ni niskich dachów. / [...] / Świat wśród lasów, / Odległy od wiosek, / Trwa nadal jako miejsce” opisywał przemijające mazurskie krajobrazy lokalny poeta Erwin Kruk. Częściowy zanik osadnictwa, który nastąpił po zakończeniu drugiej wojny światowej na Warmii i Mazurach na zawsze zmienił oblicze krajobrazu kulturowego dawnych Prus Wschodnich.

Jakie są skala i szczegółowe przyczyny przekształceń oraz materialny wymiar przerwania ciągłości osadnictwa? Co stało się i dzieje się obecnie z wsiami, w których nikt dziś nie mieszka? W jaki sposób trwają w krajobrazie opuszczone jednostki osadnicze? Jakie informacje przechowują relikty ich struktur materialnych? Jaką przeszłość i terażniejszość „opowiada” ich dziedzictwo kulturowe? Co można zatem odczytać z tzw. pamięci krajobrazu? To pytania, które nadal pozostają bez odpowiedzi. Zadania bieżącego projektu zmierzają do ich udzielenia.

Projekt badawczy obejmie miejscowości znajdujące się w części dawnych Prus Wschodnich włączonej do Polski postanowieniem konferencji poczdamskiej, w których podczas działań drugiej wojny światowej, a także po 1945 roku doszło do całkowitej ich depopulacji. Projekt dotyczy materialnego wymiaru zaniku osadnictwa.

Wyróżniono **dwa zasadnicze cele badawcze**:

1. Określenie wymiaru liczbowego i przestrzennego całkowitego wyludnienia części miejscowości na obszarze badań, jakie nastąpiło od końca drugiej wojny światowej do chwili obecnej;
2. Określenie stopnia, rodzaju, przebiegu i kierunków przekształceń relikwów struktur krajobrazowych zanikających miejscowości.

Pod względem metodologicznym strategię badawczą projektu osadzono w założeniach nieantropocentrycznego nurtu współczesnych badań humanistycznych, dotyczącego zwrotu ku materialności. Co więcej, założenia projektu opierają się na konstrukcji interdyscyplinarnej, łączącej ujęcia teoretyczne i metodyczne archeologii współczesności i geografii historycznej.

Pierwszy cel zostanie zrealizowany w wyniku badań przeprowadzonych metodą progresywnej analizy komparatystycznej m.in. materiałów kartograficznych i teledetekcyjnych (w tym archiwalnych zdjęć lotniczych, map topograficznych, pochodnych LiDAR). Umożliwi to zidentyfikowanie opuszczonych miejscowości i dokonanie wstępnej charakterystyki przekształceń ich struktur materialnych. Wyszczególnione zostaną także przyczyny i okoliczności przerwania ciągłości osadnictwa. W tym celu dokonana zostanie krytyczna analiza materiałów publikowanych i pozyskanych w trakcie kwerend w zasobach instytucjonalnych (np. archiwów, Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej Mazury w Ełku, Ośrodka Badań Europy Środkowo-Wschodniej).

Drugi cel zostanie zrealizowany w toku badań terenowych polegających na zidentyfikowaniu i zinwentaryzowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego w obrębie wyselekcjonowanej próby badawczej opuszczonych osad. Odpowiedzi na pytania o przemiany, jakie zaszły w krajobrazie fizycznym owych miejscowości oraz o charakter ich kultury materialnej zostaną udzielone na podstawie wyników nieinwazyjnej prospekcji powierzchniowej obejmującej szczegółową dokumentację fotograficzną i techniczno-rysunkową. Obiekty o największej wartości poznawczej zostaną zinwentaryzowane z wykorzystaniem naziemnego skaningu laserowego lub fotogrametrii cyfrowej. Efekty tych prac stanowiąc będą, obok innych danych i opracowań, podstawy do ukazania materialnego wymiaru zapisanych w krajobrazie wydarzeń. Posłużą ponadto do częściowych rekonstrukcji przestrzeni opuszczonych wsi i objaśnienia ich struktur.

Jednymi z charakterystycznych i wciąż mało poznanych świadectw przeszłości nieodległej są przestrzenie zanikających miejscowości. Stanowią one, jak podają Rowley i Wood (1982) „repozytoria danych historycznych”. Badania dotyczące opuszczonych po 1945 roku jednostek osadniczych, posiadające już wypracowaną metodykę m.in. na terenie Czech, nie doczekały się jeszcze należnego rozwinięcia na terenie Polski, gdzie także można identyfikować zjawisko całkowitego wyludnienia i materialnego zaniku miejscowości. Dotychczas nie określono dokładnego wymiaru, szczególnie materialnego owych procesów, ponieważ brakuje obszerniejszych studiów regionalnych, szczególnie dotyczących tzw. ziem odzyskanych. W niewielu przypadkach prowadzono szczegółowe prospekcje terenowe, których wyniki uzupełniałyby wiedzę na temat zachodzących przekształceń relikwów jednostek osadniczych. Dlatego analiza procesów (materialnego) zanikania miejscowości w obecnie polskiej części dawnych Prus Wschodnich jest pierwszym polskim tak szeroko zakrojonym projektem badań podejmujących ową problematykę i pierwszym łączącym ujęcia teoretyczne i metodykę geografii historycznej i archeologii współczesności. Projekt proponuje nowatorskie podejście badawcze, w którym opuszczone jednostki osadnicze stanowią środek ciężkości analiz – ich materialność i identyfikacja krajobrazowa, biografia i przestrzenne rozmieszczenie stanowiąc będą punkt wyjścia do analiz nad zanikiem osadnictwa i jego okolicznościami kulturowymi i społeczno-politycznymi.